

ZBIORY KARTOGRAFICZNE BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ UMCS

Zbiory kartograficzne Biblioteki Głównej UMCS są częścią zbiorów specjalnych.

Oddział Zbiorów Specjalnych powstał w Bibliotece UMCS w 1959 roku¹. Historia tych zbiorów oraz ich rozwój wiąże się ściśle z dziejami zbiorów całej biblioteki. Koleje losu zbiorów bibliotecznych zostały szczegółowo opisane w artykule Z. Kowalskiego — *W kręgu historii*². Mapy i atlasy porządkowano i opracowywano od początku działalności Oddziału Zbiorów Specjalnych.

S. Wojciechowski w artykule *Moje lata w Bibliotece UMCS*³ wspomina, iż tylko kartografia była „przynajmniej częściowo opracowana i możliwa do udostępniania „w pierwszych latach istnienia Oddziału. Dokumenty biblioteczne, dotyczące gromadzenia zbiorów od roku 1945, pozwalają stwierdzić, że wydawnictwa kartograficzne napływały w latach 1947—1954 przede wszystkim drogą zakupów, darów i wymiany. Duża część zbiorów kartograficznych wpłynęła w tym okresie wraz z książkami i czasopismami z księgozbiorów poniemieckich zabezpieczonych i przydzielonych przez Ministerstwo Oświaty.

W latach 1951—1952 zbiory kartograficzne uzupełniono sporą ilością atlasów i map pochodzących z zakupu antykwarycznego, a także od osób prywatnych. Systematyczne gromadzenie zbiorów specjalnych (także materiałów kartograficznych) rozpoczęto od roku 1954, kiedy to Biblioteka UMCS uzyskiwała podobnie jak inne biblioteki uniwersyteckie pełny egzemplarz obowiązkowy wszystkich wydawnictw polskich. Sprzyjało to kompletowaniu publikacji Państwowego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych.

Uzupełnianie bieżące zbiorów kartograficznych nadal odbywa się głównie poprzez egzemplarz obowiązkowy oraz zakup materiałów znajdujących się na rynku księgarskim, zakup antykwaryczny, wymianę i dary. Kupno zagraniczne realizowane jest według zasad przyjętych dla całej uczelni.

Porządkowanie i inwentaryzowanie wpływających do biblioteki obiektów kartograficznych rozpoczęło się już w 1953 roku w Referacie Zbiorów Specjalnych w ramach Oddziału Opracowania. Systematycznym katalogowaniem zajmował się geograf Tadeusz Wójcik, od momentu rozpoczęcia prac Instytutu Geografii PAN w Warszawie nad Centralnym katalogiem zbiorów kartograficznych. Skatalogowano wówczas przede wszystkim atlasy wydane do r. 1945 w oparciu o *Przepisy tymczasowe*

¹ M. Wilczyńska *Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1944—1974)* Lublin 1976 s. 11.

² *Biuletyn Biblioteki UMCS* 1979 R. 27 s. 9—17.

³ Tamże s. 72—77.

katalogowania i inwentaryzacji zbiorów kartograficznych, Anieli Drozdowskiej, obowiązujące przy redagowaniu kart CKK. Nie objęto jednak opracowaniem całości zbiorów, które do r. 1968 skatalogowano w 60%. Do końca 1974 r. opracowano wszystkie posiadane przez bibliotekę zasoby kartograficzne. Dane z 31 XII 1974 r. wykazują 4732 jednostki.

Opracowanie omawianych zbiorów w latach 1965—1984 przedstawia się następująco:

31 XII 1965	—	1000	jedn.
„	1970	—	2003 „
„	1980	—	30103 „
„	1984	—	30683 „

(w tym zbiory zakupione od prof. F. Uhorczaka, przechowywane w Zakładzie Kartografii).

Kolekcja prof. F. Uhorczaka posiada rękopiśmienny inwentarz prowadzony przez Profesora oraz klasyfikację rzeczową.

W Oddziale Zbiorów Specjalnych znajduje się katalog atlasów oraz map luźnych.

Zbiory kartograficzne Biblioteki Głównej posiadają odrębną księgę inwentarzową oraz katalogi. Podstawowym katalogiem jest alfabetyczny spis typu krzyżowego, mieszczący w jednym układzie hasła rzeczowe i osobowe. Opis główny sporządza się pod hasłem rzeczowym, stosując w miarę potrzeby odsyłacze rzeczowe. Hasło rzeczowe opisu głównego składa się z nazwy terytorialnej, określnika i daty wydania. Hasło autorskie otrzymuje odsyłacz do odpowiedniego hasła rzeczowego.

Ze względu na sposób przechowywania zbiory kartograficzne podzielone zostały na 4 zasadnicze grupy:

- atlasy,
- mapy i plany oprawne,
- mapy i plany luźne,
- mapy ścienne.

Atlasy dzieli się z kolei według formatów oznaczonych symbolami literowymi. W sposobie inwentaryzowania i przechowywania zbioru przyjęto system, w którym liczba inwentarza jest jednocześnie sygnaturą miejsca.

Dla całości zbiorów stosuje się w sygnowaniu kolejny numer z rezerwowaniem partii numerów dla poszczególnych wymienionych grup. Grupy te posiadają też odrębne katalogi alfabetyczne sporządzane z powielanych opisów głównych.

Udostępnianie map i atlasów odbywa się łącznie z innymi materiałami za pośrednictwem czytelnii Oddziału Zbiorów Specjalnych. Jednym ze sposobów ich udostępniania jest także urządzenie wystaw. W księgozbiórce podręcznym czytelnii zbiorów specjalnych gromadzi się literaturę o tematyce kartograficznej oraz zbiorów przewodników turystycznych wykorzystywany w powiązaniu z mapami turystycznymi, krajoznawczymi i komunikacyjnymi. Zbiory kartograficzne Biblioteki Głównej UMCS nie posiadają w swoich ramach wyodrębnionych określonych zespołów. Są one zróżnicowane pod względem wydawniczym, użytkowym oraz wartości naukowej. Przeważają wydawnictwa polskie II połowy XX wieku. Tery-

torialnie zatem zbiory te obejmują przede wszystkim materiały dotyczące Polski Ludowej. Pod względem tematycznym zawierają wszystkie z możliwych grup ze względu na ogólnopolski egzemplarz obowiązkowy — głównie jednak atlasy i mapy ogólnogeograficzne, historyczne, administracyjne, komunikacyjne i turystyczne. Chronologicznie mieszczą w sobie materiały z XVIII wieku (8 pozycji) oraz głównie XIX- i XX-wieczne.

Wydawnictwa kartograficzne z lat 1700—1849 stanowią 0,22%, wydane po r. 1850 stanowią 99,78%. W celach szkoleniowych biblioteka zaopatrzyła się w kilka pozycji XVI- i XVII-wiecznych faksymilowych, między innymi ciekawy *Atlas des Grossen Kurfürsten*, zawierający mapy z lat 1647—1661, wykonane przez znanych kartografów holenderskich, zebrane przez J. Mauritiusa i dedykowane ks. Fryderykowi Wilhelmowi brandenburskiemu.

Na szczególną uwagę wśród zbiorów zasługują:

1. „Atlas mapparum geographicarum generalium et specialium centum follis...”, Nürnberg 1728—1766.

Atlas ten wydany został przez spadkobierców Johanna Baptisty Homanna, założyciela słynnej w XVIII wieku w Norymberdze firmy kartograficznej. W atlasie znajduje się mapa Polski — „Mappa Geographica Regni Poloniae”, opublikowana w 1750 r. przez wybitnego matematyka i astronoma niemieckiego Tobiasa Mayera, współpracującego z firmą Homanna.

2. „Atlas général méthodique et élémentaire pour l'étude de la géographie et de l'histoire moderne...”, Paris 1770.

Atlas zawiera mapy wykonane w oparciu o nowe pomiary astronomiczne wybitnych astronomów, przy współpracy geografów należących do Stowarzyszenia Inżynierów Geografów Królewskich. Znajduje się w nim mapa Polski z 1766 r. — „États de Pologne et de Lithuanie...”.

3. „Carte de la Pologne...”, A. Rizzi-Zannoniego z 1772 r. Oprawiona w formie atlasu mapa, składająca się z 24 ark. przedstawia pierwsze szczegółowe zdjęcie topograficzne kraju wykonane z inicjatywy Polaków. Pracę nad wydaniem tej mapy rozpoczął książę Józef Aleksander Jabłonowski, wojewoda nowogrodzki.

4. Plan przedstawiający oblężenie Gdańska przez wojska rosyjskie w 1734 r.

Wśród atlasów pochodzących z wieku XIX należy wymienić trzy egzemplarze poloników:

1. Atlas, będący załącznikiem do znanego dzieła Joachima Lelewela „Géographie du moyen âge”, wydany w 1850 r. w Brukseli. Zawiera on mapy, które odegrały ważną rolę w dziejach kartografii okresu średniowiecznego. Daje przekrój rozwoju kartografii.

2. Bloch Jan, „Wpływ dróg żelaznych na stan ekonomiczny Rosji”. Atlas. Warszawa 1878 r.

3. Pierwszy polski atlas powszechny — „Wielki atlas geograficzny ze skrózonym nazw i tekstem objaśniającym, opracowany wedle najnowszych źródeł”. Pod red. W. Nałkowskiego i A. Świętochowskiego. Warszawa 1895—1906.

Pozostałe XIX-wieczne atlasy — to głównie atlasy powszechne obce J. Perthesa, A. Stieler'a i R. Andree'go, szkolne atlasy geograficzne i historyczne oraz atlasy nieba.

W grupie obejmującej różne mapy i plany miast znajduje się kilka map Polski wydanych w XIX wieku:

1. Karta pocztowa i przemysłowa Królestwa Polskiego. Ułożona i rysowana ... przez Jerzego Engloff'a. Warszawa 1846.
2. Carte générale routièrre historique et statistique ... Republique de Pologne dressée par Leonard Chodźko. Paris 1850.
3. Karta pocztowa Królestwa Polskiego oraz części krajów pogranicznych ... Warszawa 1858.
4. Karta Polski i krajów ościennych ... skreślona przez J. Osieckiego. Wyd. 3. Wiedeń 1863.
5. Carte de l'Ancienne Pologne ... dressée par A. H. Dufour ... Paris 1863.
6. Plan okolic Krakowa. Kraków (1864).
7. Mappa Gubernii Królestwa Polskiego z oznaczeniem odległości na drogach żelaznych ... ułożona i litografowana przez Marcellego Gotz. Warszawa 1894.
8. Mappa Królestwa Polskiego ułożona przez M. Nipanicza. Wyd. 7. Warszawa 1888.
9. Mapa Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł wydana nakładem J. M. Bazewicza. Warszawa 1900.

Pozostałe pozycje wydane do 1918 r. reprezentują popularne mapy użytkowe. Mapy najnowsze — to głównie wydawnictwa Państwowego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych. Zbiór zawiera także szereg planów miast polskich i obcych z II połowy XIX i początków XX wieku. Najstarszy widok Lublina z XVII w. A. Hogenberga przechowywany jest w dokumentach ikonograficznych. Najstarszy plan Lublina pochodzi z 1919 r. Zbiory kartograficzne zgromadzone w Bibliotece Głównej UMCS zawierają prawie pełną krajową produkcję kartograficzną z okresu powojennego. Całkowite oraz kontynuowane na bieżąco opracowanie zbiorów pozwala na właściwe i szerokie wykorzystanie materiałów.

LITERATURA

1. S. Flanczewska *Oddział Zbiorów Specjalnych w roku 1975. Z działalności Biblioteki Głównej. Informator UMCS 1976 nr 1 s. 16—21.*
2. A. Iskrzycki *Zbiory specjalne Biblioteki UMCS. Kamena 1970 nr 13 s. 8, 10.*
3. M. Wilczyńska *Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1944—1974) Lublin 1976 s. 73.*